

ТЕМА КОЗАЦТВА У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ СЛОБОЖАНЩИНИ

Северин Н.В., Національний технічний університет «ХПІ»,

Северин В.Д., Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Мистецьке життя у Харкові, центрі Слобожанщини, сягає своїм корінням у XVIII ст., коли у 1768 р. при Харківському колегіумі були відкриті так звані «прибавочні класи», серед яких і клас малювання. У 1869 р. у Харкові відкрилася школа малювання М. Раєвської-Іванової як окремий спеціальний навчальний заклад, що мав художньо-промисловий напрям. Школа сприяла розвитку високих фахових якостей, її випускники склали ядро місцевої художньої інтелігенції. У 1912 р. було відкрито художнє училище, підпорядковане Петербурзькій Академії мистецтв. У вересні 1921 р. відбулося офіційне відкриття Харківського художнього технікуму, який мав забезпечувати вищу художню освіту на Слобожанщині. Потяг до новаторства в технікумі поєднувався з прагненням зберегти кращі традиції реалістичного мистецтва. Керівники живописних майстерень – С. Прохоров, М. Шаронов, О. Кокель, М. Федоров, відомі художники-живописці – М. Бурачек, О. Симинов, І. Северин та ін. в основу методу виховання художників заклали глибоке вивчення природи, багатство її пластичних форм. Багато їх учнів, випускників технікуму, стали відомими художниками і зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняного образотворчого мистецтва. Це народні художники М. Дерегус, М. Лисенко, Г. Меліхов, В. Агібалов, Г. Томенко, В. Сізіков, заслужені діячі мистецтв С. Бесєдін, О. Любимський, М. Рибальченко та ін.

Значна кількість українських митців отримувала художню освіту у Петербурзькій академії мистецтв та Московському училищі живопису, скульптури і архітектури, серед яких і наші земляки зі Слобідської України – І. Рєпін, Г. Семирадський, С. Васильківський, М. Самокиш, К. Крижицький, П. Левченко та ін. Їх об'єднує глибокий інтерес до героїчного минулого українського народу. Широко відображена в образотворчому мистецтві України історія козацтва. Особливо до теми козацтва українські митці стали звертатися під впливом російських художників-передвижників (І. Крамський, В. Суріков, В. Перов, В. Маковський, І. Прянишников, Г. Мясоедов, М. Ге, К. Савицький, М. Ярошенко, В. Полєнов, І. Шишкін, В. Васнецов, А. Куїнджі, І. Левітан та ін.), які, відійшовши від академізму, керуючись методом критичного реалізму, звернулися до правдивого зображення життя та історії народу. Визначну роль у зображенні козацтва відіграли І. Рєпін, С. Васильківський, М. Самокиш, П. Левченко, М. Ткаченко та ін. Усіх їх вабила українська героїчна минувшина, тим більше, що Васильківський та Самокиш сягали своїм корінням у козацтво.

До теми козацтва звертався І. Рєпін, написавши визначні полотна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Важливо зазначити, що

історія запорізького козацтва так захопила митця, що він присвятив її вивченню майже два десятиліття, і в результаті натхненної праці створив дві великі картини: перша, написана в 1880-1891 роках, належить Російському музею в Санкт-Петербурзі; другу, розпочату у 1889 р. після отримання багатого історичного матеріалу в результаті поїздок на Україну, Кубань, Північний Кавказ і закінчену у 1896 р., з Державної Третьяковської галереї було передано на батьківщину Рєпіна – в Харків (1932 р.). Написана у період розквіту творчої діяльності художника, картина займає центральне місце у зібранні Харківського художнього музею. Відомо, що ще в юнацькі роки, живучи на Слобожанщині, художник захоплювався українською історією та етнографією. Тому пропозиція мистецтвознавця В. прахова, співучня Рєпіна по академії, використати лист запорожців до турецького султана як сюжетну основу для картини була прийнята з захватом. І Рєпін негайно приступив до вивчення історії козацтва. Чуття геніального художника і людини, що виросла в Україні, допомогло І.Ю. Рєпіну виразити в «Запорожцях» дух нації, її менталітет. А захват і повага, які він відчував до цього лицарського народного ордену, втілились у оригінальній багатофігурній композиції – вияві суті запорозької вольниці. Змальовуючи запорожців у момент найвищого прояву їхнього життєлюбства і безстрашності, Рєпін розкриває справжню стихію народних характерів, дух лицарства і товариства, притаманний козакам.

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. майстер пейзажу, один з найпопулярніших українських художників С. Васильківський разом з найкращим баталістом України і Росії, «поетом коней», М. Самокишем та видатним істориком України Д. Яворницьким, відповідаючи на запит закоханого в козацьку історію українського суспільства, вирішили воскресити для народу сторінки національного минулого в альбомі «З української старовини» (1900 р.). Д. Яворницький написав текст про суспільний устрій, життя, побут та боротьбу козаків з поляками, татарами, турками, а С. Васильківський та М. Самокиш створили графічні композиції на теми запорізької вольниці. Численні знамениті полотна С. Васильківського, такі як «Гості з Запоріжжя», «Козаки в степу», «Тривожні ознаки», «Козачий пікет», «Дума про козака Голоту», «Козак і дівчина» та ін., створили в українському образотворчому мистецтві типовий образ козацтва.

Великий співець української старовини, талановитий, оригінальний і своєрідний художник-баталіст, академік батального живопису М. Самокиш, пройнявшись героїчною історією козацтва, у 1929 – 1930 роках збирає матеріали з історії України, які послужили для створення ряду полотен на тему визвольної боротьби українського народу минулих століть, серед яких значна частина присвячена зображенню історії запорізького козацтва. Це полотна: «Козаки на чатах», «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ в 1648 р.», «Бій запорожців на Жовтих Водах з крилатими польськими гусарами», «Похід запорожців у Крим», «Богун», «Козак на коні», «Бій Максима Кривоноса із Ієремією Вишневецьким», «Козаки на розвідці», «Запорожці біля корчми», фрагмент «Полтавського бою» та багато інших.

До теми козацтва зверталися й інші українські художники – А. Манастирський («Запорожець», «Зустріч возз'єднаних»), М. Івасюк («В'їзд Богдана Хмельницького до Києва», «Богун під Берестечком»), Ф. Красицький («Гість із Запоріжжя»), Л. Левицький («Дума про возз'єднаних»), К. Устиянович («Козацька битва») та ін. Це свідчить про те, що видатні українські митці кінця ХІХ – початку ХХ ст. міцно пов'язали свою творчість з життям українського народу, з його історією, культурою, традиціями, намагаючись якомога глибше відтворити героїчні сторінки історії народу. Прагнення до поглибленого трактування теми козацтва та філософського її осмислення, застосування нових засобів художньої виразності, своєрідних композиційних та колористичних прийомів стали важливими рисами образотворчого мистецтва українських художників в цілому та митців Слобожанщини.